

Laškova, Lili

За феномена южнославянски езици на Балканите

Opera Slavica. 1998, vol. 8, iss. 4, pp. 9-20

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/116410>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ЗА ФЕНОМЕНА ЮЖНОСЛАВЯНСКИ ЕЗИЦИ НА БАЛКАНИТЕ

Лили Лашкова (София)

Това са „малките“ славянски езици, обединени от общия генетичен произход в групата на южнославянските езици¹. В типологическо отношение те несъмнено представляват интерес поради забележителното съчетание на архаичност и иновации, както по отношение на конкретните структурни характеристики, така и на нормативно-кодификационните решения. Очертават се два вида контрастни ситуации:

А – Най-старият писмено засвидетелстван славянски език – старобългарският (старославянският) от втората половина на девети век се използва за реконструкция на хипотетичния праславянски език (лингвистичен идиом). В основни линии южнославянските езици са запазили общославянските си особености, понякога с различно разпределение и допълнителни модификации. Въпреки това, по-голямата част от тяхната територия е обхваната от различни по хронология трансформации (напр. в морфологията, синтаксиса, лексиката), възникнали под въздействието на езиците от балканския езиков съюз (гръцки – в значителна степен, албански, румънски и други романски езици)². Образуват се контактни зони с различни форми и степени на взаимодействие. При това трябва да се имат предвид и наследените субстратни наслоявания от предишни неславянски говори, които не са достатъчно изяснени. В тази връзка се говори за романо-славянска миксоглотия³, дори и по отношение на някои факти от историята на словенски език, който по традиция се разглежда

¹ Увод в изучаването на южнославянските езици, БАН 1986. Славянски езици, Граматични очерци, БАН 1994.

² Асенова, П.: Балканско езикознание, основни проблеми на балканския езиков съюз, Наука и изкуство 1989. Jacobson, R.: К характеристиките евразийското езиково съюза, Selected Writings, Mouton 1971, т. I. Schaller H. W., Die Balkansprachen, Heidelberg 1975.

³ Грицкат, И.: Нека запажања о јужнословенском заједништву, Јужнословенски филолог, XIV, 1989, с. 167–8.

извън зоната на балканизизираните езици. И ако за български език балканизационните процеси са приключили с утвърждаването на нови структури и преразпределянето им, както и преустройството на някои стари, то в момента се наблюдава активна балканизация и на сърбохърватски език, който по традиция е смятан за периферен⁴. Показателното е това, че балканизационни тенденции се наблюдават в сферата на книжовния език, а не само в някои източни говори, както се смяташе преди.

И така южнославянските езици са едновременно предмет на изследване както на славистиката, така и на балканистиката. Затова се използват термините „балканославянски“ и „славянобалкански“⁵, които при някои автори са синоними, въпреки че аз лично ги разграничавам според степента на преобладаващите черти. По-обективно описание би могло да се постигне чрез набелязването на зони за всяко езиково явление – с център, периферия и контактни сфери.

Б – Вторият вид контрастна ситуация е по-скоро кодификационно-нормативна, при която се противопоставят традиция и съвременно състояние. На нея се спирам поради факта, че именно „малките“ езици остават винаги засегнати в негативен план от всички политически катаклизми. А противоречието възниква именно от съчетаването на една древна и богата книжовна традиция с едно по-късно изкуствено произвеждане и мултиплициране на езици – мутанти, продукт на определени ненаучни доктрини. С оглед на една по-обща историко-философска интерпретация, това положение може да се смята за отражение на изконната противоречива връзка между античност, религия и варварство⁶.

Единството на южнославянските езици е очевидно, безспорно и лингвистично аргументирано, доказано чрез съпоставителни и сравнително-исторически описания⁷. Свързващата основа е именно общата книжовна традиция, която трябва да признаем всички и която свързва всички южни славяни. В резултат от кодификационната дейност на Кирил и Методий, чиято мотивация е християнизирването на славяните, се създава нов и н т е р с л а в я н с к и е з и к – старославянски, старобългарски,

⁴ Асенова, П.: цит. тр.

⁵ Лашкова, Л.: О неким карактеристичним типолошким обележјима српско-хрватског и бугарског језика, Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд 1977.

⁶ Мутафчиев, П.: Изток и Запад в Европейското Средновековие, София 1993.

⁷ Увод в изучаването на южнославянските...

който първоначално е бил предназначен за цялата славянска общност. След пристигането на учениците на двамата братя на Балканите и след разделянето на църквата на западна и източна (XI век), той се оформя като богослужебен език на православно славянство. Така първата славянска нормативистика започва от преводите на гръцки църковни текстове, но бързо разширява първоначалното си предназначение и става поливалентна. Старославянският език в двете си разновидности според книжовните школи – западна (Охридска) и източна (Преславска), може да се отъждестви със старобългарския, тъй като през IX–X век не е съществувал друг подобен език⁸. За това свидетелстват езиковите особености, забелязани още в най-старите български книжовни паметници, както отбелязва Х. Бирнбаум в посочената публикация.

Съществувала е строга стратификация в използването на този език: 1. за църковни текстове и обреди, за духовната администрация, 2. за литературни творби, 3. за просвета, 4. за администрацията – при изготвяне на документи. Посоката на разпределение на тези равнища започва от най-високото по йерархия. И тъй като е трябвало бързо да бъде изместен гръцкият език от църквата и администрацията в новопокръстените славянски земи, в новите държави, новият църковен език не е бил чужд и затова бързо се разпространява. Чрез него за сравнително кратко време се създава и нова култура, културата на славянското единство⁹.

Книжовната дейност на православно славянски Юг още със създаването си носи определена езикова идеология, която се реализира чрез езиковата практика. Преводът е първото явление, свързано с езика в духовния живот на православно южен славянин. Това са преводите на литургични текстове, биографии, нравоучителни беседи, исторически предания, а по-късно – и преводи на литературни произведения, стихове, епос. Възниква въпросът за езиковата култура на създателите, преводачите и адаптаторите на старите славянски текстове¹⁰, за самия превод

⁸ Бирнбаум, Х.: Дивергенция и конвергенция в развитии южнославянских литературных языков. *Philologia Slavica*. К 70-летию академика Н. И. Толстого, Москва 1993.

⁹ Буюклиев, Ив.: Езикова култура на българското средновековие, София 1992. Пикио, Р.: Православно славянство и старобългарската културна традиция, София 1993.

¹⁰ Буюклиев, Ив.: цит. тр.

с оглед на теорията на превода, за езиковото поведение на преводача¹¹. Сравняването с езика на оригинала, а това най-често е бил гръцки в различните си варианти, дава необходимата семантична информация за различните езикови реални и тяхната транслация. Оригиналетъ също така е оказал влияние чрез контактите на двете култури, при което без съмнение се запазва връзката с античността, континуитетът. Тази проблематика все още чака своята научна интерпретация, защото преводаческа работа съществува още от началото на появата на славянската книжнина и славянска църква. Както вече се посочи, византийското посредничество чрез тези текстове поддържа връзката с античността, а така също и с помощта на религията, заради която и се кодифицира новият богослужебен език. От друга страна, варварството у славяните (т. е. бит, обреди, мироглед и обществени институции), както го дефинира П. Мутафчиев¹², предизвиква засиления стремеж към създаване на своя собствена традиция, на свои морални и естетически критерии, своя написана история, и всичко това – наред с богослужението на родния език. Като доказателство може да се посочи забележителният превод на Хрониката на Константин Манасий, направена от неизвестен автор, която е претърпяла три преписа в старата българска литература (два през XIV век и един – през XVI век)¹³.

Посоченото противоречие на трите елемента – класика (античност), религия и варварство се запазва през цялата история на южните славяни и дава своето отражение през всички периоди от тяхната езиково-кодификационна дейност, само че при православните първите два елемента се обединяват поради факта, че езикът на религията е техният славянски език. И още тогава се появява известен определен дуализъм в решенията, свързани с езика, както и изобщо в цялостната народопсихология. Още от самото начало се появяват две азбуки – г л а г о л и ц а т а , която е създадена от Кирил и е по-оригинална, по-усложнена и се различава от гръцката азбука, и к и р и л и ц а т а , създадена в България в края на IX век въз основа на гръцкото унциално писмо, допълнено с някои глаголически знаци за специфичните славянски звукове и представена в същата последователност, както и буквите на глаголицата. И на двете азбуки са създадени текстове, според чиято графика и редакции са обосо-

¹¹ Буюклиев, Ив.: Хрониката на Константин Манасий, София 1992.

¹² Мутафчиев, П.: цит. тр.

¹³ Буюклиев, Ив.: Хрониката на...

бени школи. Нещо повече – и двете писмености бързо се разпространяват и достигат до всички южни славяни и на изток – до другата хомогенна група православни славяни – източната. Характерното за това развитие е широкото разпространение на славянската писменост за сравнително кратък срок от време – тя достига дори до хърватите и словенците, които по-късно възприемат католицизма и заедно с него латинския език.

Старобългарската книжовност достига до словенците още през IX век в Панонското княжество, а източникът е Великоморавското княжество, свързано с дейността на двамата братя. За два от трите откъса в най-стария словенски паметник – Фрайзингенските откъследи (X–XI век) се смята, че имат старобългарски източник¹⁴. Глаголическата азбука се запазва най-късно в някои хърватски ръкописи по Адриатическо то крайбрежие – до XIV век¹⁵, реформирана от духовниците като ъглеста (хърватска) за разлика от облата старобългарска глаголица. След разделянето на църквата католиците започват да използват латиницата и за създаване на текстове на роден език (напр. Шибенишката молитва – XIV век). Православното славянство избира от двете азбуки к и р и л и ц а т а като „по-практична и по-лесна за усвояване“. В крайна сметка това е също влияние на византизма, който по начало е бил особено силен у българите поради тяхното географско разположение¹⁶. За това допринася и характерното за православните земи сливане на религия, просвета и държавни институции, което вече посочихме. Все пак, въпреки стремежа към духовна независимост, на практика не може да се избегне влиянието на гръцката азбука, което се налага и посредством избора и предпочитанието към кирилицата пред глаголицата.

Създадена в България в края на IX век от учениците на Кирил и Методий, новата азбука бързо се разпространява в Македония, Черна гора и на запад. Хърватите също са я употребявали (срв. Полички статут – най-стар препис от XV век). Следователно известно време тя е била само маркер единствено за славянска народностна принадлежност, след което са я използвали и католиците. Това се потвърждава и от факта, че вариантът на кирилската бързописна графика, наречен б о с а н ч и ц а , се въвежда за печатане на хърватски католически книги в Босна през XIII

¹⁴ Увод в изучаването...

¹⁵ *Damjanović, S.*: *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*, Zagreb 1984. Увод в изучаването... Славянски езици...

¹⁶ Мутафчиев, П.: цит. тр.

век. Тя продължава да се среща на територията на Босна и в по-късно време, до наши дни и е позната също като тайнописна графика на богатите мюсюлмански фамилии. Следователно, в този си вид кирилицата вече е надхвърлила религиозните пространства. Румънците я употребяват до края на XVIII век, а в църковните текстове е до 1860 г., поради което може да се смята и за балканизирана. Така първоначалната механична дублетност се запазва механично и последователно, а именно: 1. глаголица – кирилица, 2. обла старобългарска глаголица – ъглеста хърватска глаголица, 3. кирилица – босанчица. Тази традиция продължава и в наше време, чрез паралелната употреба на кирилица и латиница от сърби и черногорци.

Друга съществена типологична особеност на най-стария славянски книжовен език е неговата вариативност, независимо от първоначалното му нормиране като елитарен език на висшата духовна и гражданска администрация. Разпространението му между носители на близки генетично славянски говори и дейността на отделните книжовни школи довеждат до появата на различни редакции: 1. руска редакция (църковнославянски, рускословенски), 2. сръбска редакция (српскословенски), 3. хърватска редакция. Паралелно са се употребявали и текстове на народен език – старосръбски, старохърватски, староруски. Използването на старосръбския и сръбската редакция на старобългарския в Сърбия продължава и след падането и под турска власт, предимно за нуждите на църквата. Във всички тези случаи можем да смятаме, че става дума за диглосия. Затова и лесно се е осъществявала промяната в кода.

През XVII–XVIII век сред преселеното в Австрия сръбско население (днешни области Войводина и Банат, Югославия) започват да се разпространяват църковнославянски и руски (висок стил). Първоначалната мотивация на тази смяна на кода е религиозна – запазването на православието и това става с помощта на специално повикани руски учители. Постепенно новият език навлиза в литературата, просветата, администрацията. Той остава (в църковна употреба) до средата на XIX век, като паралелно с него от XVII век започва да се използва едно новообразувано славянско градско койне – славяносръбски, който е съчетание на църковнославянска основа с езика на градското население. Тази нова форма на книжовния език е мотивирана вече от народностния елемент (варварството), но е запазила едновременно и връзката си с традицията, със славянската културна и езикова класика. В този си вид той е

по-близък до българския през XVII век и едно подобно съпоставително изследване ще бъде много перспективно.

В историята на двата съседни южнославянски народа – сърби и българи, са познати някои имена на книжовници от този период, които са писали на църковнославянски за всички православни. Такъв е Захарий Орфелин, който е приспособявал своя църковнославянски език за определен кръг читатели. Такъв е и Йован Раич, автор на „История на всички славяни (най-вече българи и сърби)“, написана на църковнославянски и популяризирана сред българите в многобройни адаптации. Тя никога не е била превеждана на български език до 1993 г. – 200 години след първото издание, което означава, че не е имало нужда от превод, защото текстът се е разбирал и от двата народа. Съчетаването на църковнославянски и славяносръбски още веднъж потвърждава вече изложеното твърдение за наличието на дуализъм в решаването на въпроси от книжовното нормиране.

Доказателство за това е и положението в книжовния словенски език, който се нормира късно – едва към края на XIX век, поради голямата разпокъсаност на територията и множеството диалекти. Остатък от споменатия дуализъм са двата наддиалектни варианта на съвременния книжовен език: 1. стандартен – преди всичко писменият език, 2. общоразговорен, който е по-свободен вариант на първия. Принципно различие между тях е само в степента на демократичност на нормата, доколкото последователно е запазена. В сложния си и противоречив развой словенски е бил силно зависим от религията и чрез нея – от класиката (античността), католицизма, германизацията и всички последователно сменящи се периоди. Под влияние на протестантизма през XVI век е и първият опит за кодификация, който се основава на превод на Библията, граматиката на А. Бохорич с богат словенски материал и речник. Католическата реакция ликвидира богатата протестантска литература, единството в езика. Едва през XVIII век се правят опити то да се възстанови. Тогава се появяват и някои регионални книжовни езици, предлага се да се смени диалектната основа. Това показва, че развитието към единен словенски език не е праволинейно, което отново потвърждава влиянието на противоречието между религия, класика и народни говори (като израз на варварския елемент). Същото това противоречие, само че в по-различна форма, се проявява при утвърждаването на сърбохърватския книжовен език (средата на XIX век) като общ за сърби, хървати, черногорци, мюсюлмани. Конфликтът там е по-ди-

ректен – между привържениците на славяносръбския като носител на континуитета, на връзката с класиката и книжовниците – привърженици на народните говори като възможност за една по-демократична основа на книжовния език. Идеолог на втората група кодификатори е сръбският книжовник Вук Караджич, поддържан от някои видни слависти от виенските научни среди. Но трябва да отбележа, че самата реализация на идеята за общ многонационален книжовен език сред южните славяни е била горещо подкрепена от хърватите – привърженици на илризма – движение за обединение на южните славяни. Те са били като присъствие и по-многобройни при самото подписване на Виенския книжовен договор през 1850 г., с който се установява единен книжовен език върху обща диалектна основа – цокавските говори, заемащи най-голяма територия и с най-много носители. Но посоченият вече дуализъм остава и се пренася на друга почва – използването на две графички (кирилица и латиница), на две книжовни произношения според рефлексите на старата праславянска ятова гласна, които се възприемат в различна историческа последователност, и най-накрая – установяването на два варианта на един книжовен език с определен брой специфики, но в границите на общата структура, без тя да е съществено засегната.

Трябва да се отбележи фактът, че както през първите години на развитие на книжовна дейност, така и през цялото Средновековие, а също и през късното южнославянско Възраждане преобладават процесите на конвергенция, на единство. То се поддържа от старата книжовна традиция, от липсата на езикови бариери, на места – от общата религия или поради общата историческа съдба в условията на политическа зависимост. Прави впечатление изключителната контактност между отделните книжовни школи, между отделните писатели и духовни течения, която се осъществявала на различни равнища.

Така например словенците, привърженици на илиризма, са проповядвали сближаването, дори замяната на словенски език с хърватски (илирски) или създаването на общ южнославянски език (напр. поетът Станко Враз). Правени са опити и за сближаването на словенски с някои други славянски езици чрез замяна на някои традиционни езикови форми с по-архаични, етимологизирани, славянизирани. Към средата на XIX век за словенски е възприета използваната от хърватите латинска азбука (илирска азбука или гайчица, назована така по името на реформатора-

илирист Людевит Гай). След падането на България под турско робство активната книжовна дейност се пренася в Сърбия. Така книжовникът Константин Костенечки, познат в Сърбия като Константин Филозоф, е известен с реформата в правописа и ревизията на църковните книги. Понякога е трудно да се направи разлика между старобългарски и старосръбски в ръкописите му (след 1100 г. това е общо явление и за други автори). Така например съчинението му „За буквите“, смятано за среднобългарски паметник, е написано след преселването му в Сърбия и е предназначено за корекция на сръбските църковни книги. По-късното му съчинение – биография на сръбския владетел Стеван Лазаревич, считано за старосръбско, в действителност според лингвистичните си показатели трудно би могло да бъде определено като такова. По същия начин и търновският книжовник Григорий Цамблак свързва дейността си с православнославянската книжнина на Балканите. Сърбинът Вук Караджич открива пред света съществуването на български език и прави първото типологично описание на неговата фонетика и граматичен строй. За историята на църковнославянски са важни и „двете южнославянски вълни“ през определен период от време¹⁷, които са последователни и двупосочни, но допринасят за затвърдяването на някои важни български особености.

Във връзка с традицията основният въпрос, който възниква, е този за к о н т и н у и т е т а. Според мен съществуват два вида континуитет – нормативен и езиков. Те могат да бъдат и комбинирани¹⁸. Континуитетът по отношение на нормирането предполага непрекъснатата връзка с общославянската нормативна традиция, без промяна на кода. Такъв е български език. Вуковата реформа прекъсва при сръбите нормативния континуитет, който е бил в Австро-Унгария и го променя в посока към втория вид – езиковия, който вече е на широка народно-разговорна основа. Това съотношение определя и степента на и н т е л е к т у а л и з а ц и я на книжовния език, която в български е по-висока в сравнение със сръбохърватски и македонски.

И така, конфликтите, които са съществували по време на нормирането на южнославянските книжовни езици (XIX век) са били три вида: 1. между традиция и по-демократична нормативна основа, 2. между общ

¹⁷ Павлова, Р.: Болгарско-руските и руско-болгарските езиковые связи, София 1979.

¹⁸ Лаикова, Л.: Почети развоја књижевних језика код православних јужних Словена, Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд 1996, 25/2.

книжовен стандарт и локални говори, 3. между отделните локални говори за надмошие.

Конфликтите, наблюдавани през XX век, са изключително политически мотивирани и те пораждат преобладаващите дивергентни тенденции. Създават се езици-мутанти, базиращи се върху отделни диалекти, части от диалекти, книжовни варианти, дори и въз основа на средновековни книжовни центрове. Така се стига до най-голямата компромитация на съвременната лингвистика – обособяването на: македонски (преди 50 години), сръбски и хърватски (след 1991 г.), бошняшки, черногорски (след войната в Босна), от скоро – помашки (езикът на родопските българи в Гърция) и шопски (българските говори в западните покрайнини на сръбска територия). Основания за това се търсят в политическото разделение между отделните славянски държави, като се забравя съзнателно, че няма австрийски, швейцарски, кубински, американски език и други подобни номинации в териториите, където се говорят големите държавни езици.

Сега религията на Балканите няма онова градивно значение, което е имала в културата на славянското Средновековие, още повече една чужда религия, каквато е ислямът. Тя не може да мотивира създаването на отделни и то славянски езици, защото в подобен случай те трябва да са от тюркската група. Така „бошняшки“ не може да бъде само с носители – мюсюлмани, защото в Босна и Херцеговина живеят още католици, православни и евреи. По-скоро там се наблюдава сърбохърватският стандарт с известни малобройни „ожновариантни“ особености¹⁹. Обявеният от гръцкия културен елит „помашки език“²⁰ всъщност е говорът на българо-мохамеданското население, живеещо на гръцка територия. Признава се, че езикът им е „славянски по произход“, но не се споменава българският му характер. Това е част от вече проучен родопски диалект, извънредно близък на смолянския говор, запазил редица български архаични особености. От гръцка страна се признава, че в него преобладават славянски думи славянска езикова структура.

¹⁹ *Пешикан, М.*: Език наш данашњи, Титоград 1975.

²⁰ *Балтова, Ю., Болджиев, Т.*: Помашките говори нямат нищо общо с вероизповеданията в Тракия и Родопите, в. Труд, 3. 08. 1996. *Кюалиева, В.*: Атина „спасява“ българомохамедани от погурчване, като ги погрчва, в. Труд, 27. 09. 1996, *Балтова, Ю.*: Помашките говори са български, в. Анти, 14 – 20. 06. 1996

Подобен политически фарс е опитът да се обявят говорите от западните български покрайнини за „шопски език“, който е по-скоро журналистическа измислица с определени политически дивиденди. Същият опит се наблюдава и на югославска територия, вътре в страната – идеята за „черногорски език“²¹, исторически мотивирана с наличието на книжовни школи в Зета и Дукля още през Средновековието.

Политически продукт е и обособяването на македонски от български език въз основа на западен български диалект, с изплзването на старата западнобългарска книжовна традиция като аргумент (Охридската и Дебърската школа)²² и с прилагането на Вуковата книжовна реформа. Разделението в две отделни държави ускорява ефекта и македонски става една важна част от цялостна международна политическа доктрина. Сега той е държавен език, с богата литература и половинвековна история – свършен факт, който не може да се избегне. Многото чуждици – сърбизми, турцизми, гърцизми и диалектизми допринасят за отдалечаването му от български език, но все още преводачи не са ни нужни. Обособявайки се в момента в отделна самостоятелна държава, македонски претърпява фаза на опит да се очисти от сърбизмите²³, но алтернативните възможности са доста ограничени.

Още по-голямо недоумение от научна гледна точка буди ненужното и неоснователно, според Х. Бирнбаум²⁴, разделяне на хърватски и сръбски, наследили сърбохърватския стандарт, кодифицирани върху обща диалектна основа, с обща фонетика, граматична структура и по-голямата част от лексиката, при известни малобройни вариантни различия в лексиката предимно. Противно на някогашните илиристи от XIX век, сега инициативата на това отделяне започва от хърватска страна през 70-те години, а сега, след обособяването в отделна държава, се засилват центробежните тенденции чрез измисляне на неологизми, въвеждане на диалектизми от хърватския чакавски диалект и от кайкавски, който е и словенски, на архаизми, германизми, англицизми, романизми. Измислят се и изкуствени политически санкции – закон срещу употребата на

²¹ Nikčević, V.: *Crnogorski jezik*, t. I, Cetinje 1994

²² Бирнбаум, Х.: цит. тр., Величкова, Сл. Тенденции в езиковата политика на Република Македония, БАН 1991.

²³ Драги Поп-Стефанија, Македонскиот литературен јазик на самостојна држава, XXI научна дискусија, Скопје 1995.

²⁴ Бирнбаум, Х.: цит. тр., Славянски езици, Сърбохърватски език – увод.

сръбски думи, които никога не могат точно да се отграничат, именно поради преобладаващата обща лексика. Доказателство за това е неуспешният опит за представяне на диференциален речник (*Razlikovni gješnik*, Zagreb, 1993 г.), в който се дава неточна и невярна информация – общите за двата варианта думи се представят като хърватски, някъде с означението „присвоени от сърбите“, а като сръбски са означени неизвестни вече на никого турцизми или диалектизми. И все пак активната езикова политика в Хърватско може да разчита само на лексиката и словообразуването, както и на въвеждането на някои чужди или архаични синтактични конструкции. Комично е заместването на някои интернационализми с пуристични новообразувания – напр. валокруг (радио), гласовир (клавир), далекоглед, даљноглед (телевизор). В последната дума възниква омонимия с уреда за далечно виждане (бинокъл). И ако през Средновековието хърватските глаголически текстове са били на диалекти, различни от тези на кирилските паметници от Черна гора и Босна, ако е имало опити за локални книжовни езици на чакавски и кайкавски диалект, то сегашното разделяне на един общ стандарт върху обща диалектна основа трудно може да намери научна аргументация.

Заклучението е: политиките ни връщат към Средните векове. Разликата е, че ако тогава държавата е участвала в подкрепата на книжовната дейност, това е било в името на **о б е д и н е н и е т о**. А сега се намесва „варварският фактор“, но по различен начин – чрез дивергенция, изкуствено създаване на „нови“ езици, „нови“ нации, според механизма на голямата световна политика, от която са оцетени малките южнославянски народи на Балканите.